

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

مرکز آموزش های نیمه حضوری و تخصصی آزاد

عنوان : طبیعت در شعر کودک

نگارش: نیلوفر رادمنش

استاد راهنما: دکتر محمود بشیری

استاد مشاور: دکتر عباسعلی وفایی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

تقدیم به فرزندانم «حامد»

و تمامی فرزندان میهنم که صفای کودکی

در وجودشان جای دارد.

چکیده:

موضوع و طرح مسأله (اهمیت موضوع و هدف)

بی شک شعر در دنیای کودک جایگاه خاصی دارد و با عواطف و احساسات و دنیای درون او مرتبط است. دنیای درون کودک با توصیف عناصر طبیعت، پرنده ها و رنگارنگی فصول، همراه با مفاهیم اخلاقی و آموزشی، در عین بهره مند نمودن کودک از لذایذ طبیعی، تعهد شعری خود را ایفا می کند.

عناصر طبیعت در نظر کودک صاحب جان و عاطفه هستند او با آنها دوست می شود و از دوستی با آنها لذت می برد.

مبانی نظری:

منابع پژوهشی در زمینه ادبیات کودک شامل: تاریخ ادبیات کودکان ایران، ادبیات کودکان و نوجوانان، ضوابط و اصول نقد کتابهای کودکان و نوجوانان بوده است و در بخش بررسی ادبی، منابع عمده شامل: سبک شناسی، بیان و صورخیال در شعر فارسی به همراه فرهنگ نمادها، فرهنگ اشارات و فرهنگ مصور نمادهای سنتی است و در بررسی آموزه های دینی منبع اصلی، قرآن کریم است.

در این پژوهش، بررسی مفاهیم طبیعت در شعر کودک و نحوه توصیف ها و صور خیال اشعار طبیعت و نیز بررسی نمادهای طبیعت در شعر کودک مورد نظر نگارنده بوده است.

روش تحقیق:

اشعار گروه سنی کودک (الف و ب و ج) در آثار بیش از ده تن از شاعران شاخص کودک که اشعار طبیعت در شعرشان مشهود است در حدود ۱۵۰ اثر در سطوح فکری و ادبی مورد بررسی قرار گرفته است. بدین معنا

که آثار شعری مرتبط با طبیعت استخراج شده است و پس از فیش برداری، کار دسته بندی این نکات در متن تحقیق انجام گرفت و با توجه به مطالب مندرج در کلیات و مطالعات علمی نگارنده مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته های تحقیق: نمونه هایی از یافته های تحقیق حاضر شامل موارد ذیل است:

اشعار مرتبط با طبیعت، تنها بیان کننده مفهوم طبیعت نیست بلکه مفاهیم مختلفی را در بر می گیرد. دیگر اینکه بسیاری از آرایه های ادبی در شعر کودک به کار رفته است؛ هر چند که شعر کودک جایگاه صنعت پردازی، تکلف و هنرنمایی شاعرانه نیست. در بررسی نمادها بسیاری عناصر طبیعت از لحاظ نمادین با سنن ادبی و آموزه های دینی مطابقت دارد.

نتیجه گیری و پیشنهادها:

طبیعت گرایی در شعر کودک بسیار پررنگ است و سابقه آن به پیشینه شعر فارسی می رسد. توجه به شعر کودک و نقد آثار شاعران کودک، بسیار لازم و ضروری است و باید جامعه دانشگاهی، آثار شایسته شاعران کودک را معرفی، ارزیابی و نقد نمایند که همین امر خود موجب بالندگی شعر کودک نیز خواهد شد.

کلیدواژه ها:

ادبیات و شعر کودک - عناصر طبیعت - مفاهیم اشعار طبیعت - صور خیال - آرایه های ادبی - نماد - نمادهای طبیعت

صحت اطلاعات مندرج در این فرم براساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می نمایم.

نام استاد راهنما:

سمت علمی:

نام دانشکده:

امضا:

سپاس نامه

در آغاز، سپاس و ستایش مخصوص یکتای بی همتاست. خدای بزرگ را به خاطر لطف، عنایت و نعمت های بی دریغش سپاسگزارم که توفیق انجام این پژوهش را به من عطا فرمود و در مراحل کار همواره یاور و پشتیبان من بوده است تا رساله خود را درباره ادبیات کودکان آب و خاک خود بنویسم و از این رهگذر توفیق مطالعه و ترجمه آیات کتاب الهی را یافته‌ام زیرا پدیده های هستی زبان گویایی برای درک عظمت خلقت و خالق هستی است. در انجام این پژوهش بزرگواران و دوستان عزیز می یاری کردند که بر خود لازم می دانم از ایشان سپاسگزاری نمایم. نخست از استاد ارجمند جناب آقای دکتر بشیری، که از مرحله پیشنهاد عنوان پایان نامه مرا همراهی نمودند و با معرفی آثار و شیوه کار به عنوان استاد راهنما بنده را راهنمایی نمودند سپاسگزارم. همچنین از استاد مشاور جناب آقای دکتر وفایی که بنده را مساعدت نمودند تشکر می نمایم. لازم می دانم از استاد داور جناب آقای دکتر مستعلی پارسا مدیر گروه ادبیات که از استادان متعهد و دلسوز هستند و بنده از لطف ایشان بهره مند شده ام قدردانی نمایم.

در دسترسی به منابع کودک، عمدتاً از کتابخانه مرجع کانون پرورش فکری استفاده نمودم که لازم است بدین وسیله از همکاری کتابداران محترم این کتابخانه تشکر نمایم.

در انجام مراحل تحقیق پایان نامه، آنکه پا به پای من مرا همراهی نموده و با لطف بی دریغش مرا شرمنده خود نموده همسر مهربانم است که لازم می دانم از او تشکر نمایم. همچنین از پدر و مادرم و تمام عزیزانی که یاور بنده بوده اند خانم ها: نرگس رادمش، نسترن رادمش و مریم سالمی و آقای حمیدرضا رادمش کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

پیش گفتار

گرچه ادبیات کودک در ایران سابقه طولانی دارد اما آفرینش آثاری مخصوص کودکان توسط شاعران و نویسندگان کودک، شیوه ای جدید است. پرداختن به ادبیات کودک بحثی سهل ممتنع است؛ یعنی از سویی نوشتن مطلب برای کودکان و سرودن شعر برای آنها، دربادی امر، بسیار ساده به نظر می آید زیرا زبان اشعار ساده و روان و صمیمی است و از سویی وارد شدن در این میدان، بسیار ممتنع است زیرا به لحاظ مخاطب و اهمیت دوره سنی کودک، مختصات ویژه ای را دارا می باشد. ما همه آثار و اشعاری را که در دوره کودکی آموخته ایم همواره در ذهن داریم. همین ماندگاری در اذهان، مبین وظیفه خطیر و مهم ادبیات کودک است.

در اثر حاضر، بنده در ابتدا آثار مطرح شاعران شاخص کودک را مورد مطالعه قرار داده ام و آثار بیش از ده شاعر را بررسی نموده ام. عمده آثار مورد بررسی، متعلق به شاعران زیر است:

مصطفی رحماندوست، اسداله شعبانی، افسانه شعبان نژاد، جعفر ابراهیمی، محمود کیانوش، حمید هنرجو، محمود پوروهاب، افشین علا، پروین دولت آبادی، ناصر کشاورز، شکوه قاسم نیا، قیصر امین پور، بابک نیک طلب و چند شاعر دیگر.

در بررسی آثار شاعران، سعی نموده ام ابتدا آثار مربوط به طبیعت را از آنها استخراج نمایم و بنا به هدف این پایان نامه، از لحاظ مفهومی، صور خیال و نمادها مورد بررسی قرار دهم. و در این مجموعه، قریب به صد و پنجاه (۱۵۰) اثر کودک، مورد بررسی قرار گرفته است و از چند منبع علوم ادبی پایه از جمله کتاب بیان، سبک شناسی، صور خیال و فرهنگ نمادها بهره برده و نیز کتابهایی در زمینه ادبیات کودک را مورد مطالعه قرار داده ام. در فصل اول درباره ادبیات کودک، آنچه به صورت کلیات مطرح است؛ اعم از تاریخچه، فواید، وظایف، انواع ویژگیها مطالبی ذکر شده است. سپس در فصل دوم، عناصر طبیعت، اعم از عناصر چهارگانه، عناصر آسمانی، زمینی،

پدیده ها، گیاهان و جانوران به عنوان عناصر اصلی طبیعت، معرفی شده است. در ادامه در فصل سوم مبحث به طور جدی تر مطرح شده و بحثی مفهومی است. بدینگونه که مفاهیم طبیعت در حوزه های مختلف، تقسیم بندی شده است تا خواننده با قلمرو مفاهیم طبیعت به اجمال آشنا شود و در هر حوزه، مفاهیمی همراه با نمونه ها و شواهد ذکر نموده ام که این فصل با توجه به دریافت های بنده از محتوای آثار صورت گرفته است و قطعاً این تقسیم بندی می تواند کاستی هایی را داشته باشد.

در فصل چهارم به نحوه توصیف ها و صورخیال طبیعت در شعر کودک پرداخته شده است و نمونه هایی از انواع تشبیه، استعاره و آرایه های ادبی دیگر بیان شده است. گرچه بعضی آرایه ها به لحاظ مخاطب خود کاربرد کمی دارند و شعر کودک جایگاه صنعت پرداززی، هنرنمایی های شاعرانه و تکلف نیست.

در فصل پنجم به نمادهای طبیعت اشاره شده است گرچه بررسی نمادها در بخش علوم بلاغی زیر شاخه علم بیان است اما در راستای اهداف این رساله که دریافت نمادهای عناصر طبیعت در شعر کودک است از آنجا که این بخش حجم بالایی را به خود اختصاص داده و در حدود نیمی از پایان نامه را در بر گرفته است به ناچار بخش نمادها در فصلی جداگانه آمده است تا نگارنده با دقت نظر و فراغ بال بیشتری به این موضوع پردازد. در بررسی نمادها، نگارنده نمادهای سنتی، دینی و ادبی عناصر طبیعت را با ویژگی ها و صفات آنها در شعر کودک همراه نموده و خواننده خود به مقایسه می پردازد. هر چند در مواردی این مطابقت و مفارقت ها اشاره شده است در بررسی نمادها و مقایسه با نمادهای دینی توفیق تورق و مطالعه قرآن کریم را داشتم و عناصر طبیعت و توصیفات قرآنی را جمع آوری نمودم که از این بابت خدا را شکر می کنم. در توصیفات قرآنی، اغلب موارد جنبه مفهومی دارد نه ترجمه تحت اللفظی و فقط به معنای فارسی و شماره آیه و سوره اکتفا شده است.

در پایان، فهرست منابع و مأخذ مورد استفاده ذکر شده است که شامل منابع کودک مورد بررسی و آثاری که در نوشتن متن و بررسی آثار کودک مورد استفاده، قرار گرفته است می باشد.

از لحاظ دسترسی به منابع کودک، عمدتاً از کتابخانه مرجع کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بهره برده ام زیرا دسترسی به این منابع از طریق کتابخانه های عمومی و دانشگاهی امکان پذیر نبود.

در پایان امیدوارم پژوهش هایی از این دست، موجب تقویت انگیزه در پرداختن به ادبیات کودک شود و در آینده شاهد کارهای تحقیقی بیشتری از سوی دانشجویان در این زمینه باشیم زیرا این مقوله با نسل آینده میهن ما ارتباط تنگاتنگی دارد.

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبایی

عنوان: طبیعت در شعر کودک
نویسنده/محقق: نیلوفر رادمنش
مترجم:
استاد راهنما: دکتر محمود بشیری
استاد مشاور/استاد داور: دکتر عباسعلی وفایی - دکتر مستعلی پارسا
کتاب نامه: دارد واژه نامه:
نوع پایان نامه: بنیادی *   توسعه ای   کاربردی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد سال تحصیلی: ۸۸-۸۹
محل تحصیل: تهران نام دانشگاه: علامه طباطبایی دانشکده: مرکز آموزش های نیمه حضوری و تخصصی آزاد
تعداد صفحات: ۲۲۶
کلید واژه ها به زبان فارسی: ادبیات و شعر کودک - عناصر طبیعت - مفاهیم اشعار طبیعت - صور خیال - آرایه های ادبی - نماد - نمادهای طبیعت
کلید واژه ها به زبان انگلیسی: kids poem, the elements of nature, the contexts of the nature poem, symbol, image and embellishment

۱	فصل اول: ادبیات و شعر کودکان	۱
۱	تعاریف	۱_۱
۲	تاریخچه	۲_۱
۸	اهداف	۳_۱
۹	وظیفه	۴_۱
۹	فواید	۵_۱
۱۰	انواع	۶_۱
۱۳	ویژگی ها	۷_۱
۱۴	فصل دوم: معرفی عناصر و پدیده های طبیعت	۲
۱۴	عناصر چهارگانه	۱_۲
۱۷	عناصر آسمانی	۲_۲
۱۹	پدیده ها	۳_۲
۲۱	عناصر زمینی و گیاهان	۴_۲
۲۳	حیوانات و جانوران	۵_۲
۳۰	فصل سوم: مفاهیم موجود در اشعار طبیعت	۳
۳۰	حوزه حسی	۱_۳
۳۱	مفهوم رنگ و رنگارنگی طبیعت	۱_۱_۳
۳۲	بیان تجربیات و واقعیات زندگی روزمره	۲_۱_۳
۳۳	حوزه عقلی	۲_۳
۳۳	طبیعت گنجینه راز آفرینش و هدفمندی پدیده ها	۱_۲_۳
۳۶	همکاری اجزای طبیعت با یکدیگر و وظایف هر یک در قبال هستی	۲_۲_۳
۳۹	نقش مکمل اجزای متضاد طبیعت	۳_۲_۳
۴۰	تفکر در مظاهر طبیعت	۴_۲_۳
۴۰	قانون طبیعت	۵_۲_۳
۴۴	حوزه دینی	۳_۳
۴۴	طبیعت نشانه قدرت و رحمت الهی است.	۱_۳_۳
۴۷	اجزای طبیعت به تسبیح الهی مشغول است.	۲_۳_۳
۴۸	شکرگزاری	۳_۳_۳

۴۹	حوزه اخلاقی و عاطفی	۴_۳
۴۹	مهربانی با طبیعت و مهربانی طبیعت به انسان	۱_۴_۳
۵۲	شادابی طبیعت و دعوت به شور، نشاط، امید و آرامش	۲_۴_۳
۵۵	حوزه آموزشی و تعلیمی	۵_۳
۵۷	حوزه ادبی	۶_۳
۵۷	طبیعت مایه تخیلات کودک	۱_۶_۳
۵۷	جان بخشی به طبیعت	۲_۶_۳
۶۰	حوزه ملی و اجتماعی	۷_۳
۶۲	فصل چهارم: اشعار طبیعت در آینه علوم بلاغی	۴
۶۷	بیان	۱_۴
۶۸	تشبیه	۱_۱_۴
۶۸	تشبیه حسی به حسی	۱_۱_۱_۴
۷۰	تشبیه عقلی به حسی	۲_۱_۱_۴
۷۱	تشبیه حسی به عقلی	۳_۱_۱_۴
۷۲	تشبیه گسترده	۴_۱_۱_۴
۷۲	تشبیه فشرده	۵_۱_۱_۴
۷۳	تشبیه مفرد به مفرد	۶_۱_۱_۴
۷۴	تشبیه مفرد به مرکب	۷_۱_۱_۴
۷۵	تشبیه مرکب به مقید	۸_۱_۱_۴
۷۵	تشبیه مقید	۹_۱_۱_۴
۷۶	تشبیه جمع	۱۰_۱_۱_۴
۷۶	تشبیه مفروق	۱۱_۱_۱_۴
۷۶	اضافه تشبیهی	۱۲_۱_۱_۴
۷۸	اضافه سمبلیک	۱۳_۱_۱_۴
۷۸	تشبیه وهمی	۱۴_۱_۱_۴
۷۹	تشبیه تمثیل	۱۵_۱_۱_۴
۸۱	استعاره	۲_۱_۴
۸۲	استعاره مصرحه	۱_۲_۱_۴
۸۴	استعاره مکنیه تخیلیه	۲_۲_۱_۴

۸۶	تشخیص	۳_۲_۱_۴
۹۲	اسناد مجازی	۴_۲_۱_۴
۹۵	اضافه استعاری	۵_۲_۱_۴
۹۵	استعاره تبعیه	۶_۲_۱_۴
۹۶	جاندارانگاری (آنیمیزم)	۷_۲_۱_۴
۹۶	برجسته سازی (فور گراندینگ)	۸_۲_۱_۴
۹۷	پارادوکس	۳_۱_۴
۹۸	کنایه	۴_۱_۴
۹۸	مجاز	۵_۱_۴
۹۹	نماد	۶_۱_۴
۹۹	بدیع	۲_۴
۹۹	تضاد	۱_۲_۴
۱۰۰	حسن آمیزی	۲_۲_۴
۱۰۲	مراعات نظیر	۳_۲_۴
۱۰۴	حسن تعلیل	۴_۲_۴
۱۰۴	اغراق	۵_۲_۴
۱۰۴	جناس	۶_۲_۴
۱۰۵	واج آرایی	۷_۲_۴
۱۰۶	تکرار	۸_۲_۴
۱۰۶	ایهام	۹_۲_۴
۱۰۷	تلمیح	۱۰_۲_۴
۱۰۹	فصل پنجم: نمادهای طبیعت	۵
۱۱۱	آب	۱_۵
۱۱۴	باد	۲_۵
۱۱۸	خاک_زمین	۳_۵
۱۱۹	آتش	۴_۵
۱۲۱	آسمان	۵_۵
۱۲۲	خورشید	۶_۵
۱۲۶	ماه	۷_۵

۱۲۹	ستاره	۸_۵
۱۳۱	رعد و برق و صاعقه	۹_۵
۱۳۲	رنگین کمان	۱۰_۵
۱۳۴	ابر	۱۱_۵
۱۳۶	باران	۱۲_۵
۱۳۷	کوه	۱۳_۵
۱۳۸	دریا	۱۴_۵
۱۴۰	چشمه و رود	۱۵_۵
۱۴۱	سنگ و صخره	۱۶_۵
۱۴۲	باغ، بوستان، برگ و درخت	۱۷_۵
۱۴۵	قاصدک	۱۸_۵
۱۴۶	گل	۱۹_۵
۱۴۸	صبح، روز، سحر و سپیده دم	۲۰_۵
۱۴۹	شب	۲۱_۵
۱۵۰	شب	۲۲_۵
۱۵۱	فصل ها	۲۳_۵
۱۶۱	رنگ ها	۲۴_۵
۱۶۳	پرندگان	۲۵_۵
۱۶۵	کبوتر	۲۶_۵
۱۶۵	گنجشک	۲۷_۵
۱۶۵	بلبل	۲۸_۵
۱۶۷	پرستو	۲۹_۵
۱۶۸	کلاغ	۳۰_۵
۱۷۰	هدهد	۳۱_۵
۱۷۱	طاووس	۳۲_۵
۱۷۲	خروس	۳۳_۵
۱۷۳	زنبور	۳۴_۵
۱۷۴	شاپرک و پروانه	۳۵_۵
۱۷۷	عنکبوت	۳۶_۵

۱۷۸	جیر جیرک	۳۷_۵
۱۷۸	مورچه	۳۸_۵
۱۷۹	موش	۳۹_۵
۱۷۹	قورباغه	۴۰_۵
۱۸۰	گربه	۴۱_۵
۱۸۱	سگ	۴۲_۵
۱۸۲	گرگ	۴۳_۵
۱۸۳	روباه	۴۴_۵
۱۸۳	بز	۴۵_۵
۱۸۴	گاو	۴۶_۵
۱۸۴	بره و گوسفند	۴۷_۵
۱۸۵	آهو	۴۸_۵
۱۸۶	اسب	۴۹_۵
۱۸۷	شتر	۵۰_۵
۱۸۷	ماهی	۵۰_۵
۱۸۸	خوراکی ها	۵۱_۵
۱۹۰	اشعار نمادین	۵۲_۵
۱۹۷	فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادها	۶
۲۰۱	فهرست منابع و مآخذ	

فصل اول

ادبیات و شعر کودک

۱-۱) ادبیات کودکان - تعاریف:

اگر بخواهیم تعریفی از ادبیات کودک ارائه دهیم، بی شک به تعاریف زیادی برمی خوریم؛ تعاریفی که هر چند گاهی به نوعی با هم وجوه مشترکی دارند اما تعریف واحدی نیست، از آن میان می توان به تعاریف زیر اشاره کرد:

«ادبیات کودکان» شامل کلیه مطالبی است که برای کودکان و نوجوانان تا حدود پانزده سال نوشته می شود و بدون آنکه قصد آموزش مستقیم داشته باشد فکر و ذوق و عواطف آنان را پرورش می دهد و سرگرمشان می کند. (مرتضوی کرونلی ص ۵۸ به نقل از شورای کتاب کودک)

- ادبیات کودک، مجموعه نوشته ها، سروده ها و گفتارهایی است که از طرف بزرگسالان جامعه، برای استفاده خردسالان فراهم شده است. (رحماندوست ادبیات کودکان و نوجوانان ص ۱۱ به نقل از رازانی)

- به کلیه نوشته هایی که مخصوص نسل جوان تهیه و انتشار داده می شود، چه داستان باشد و چه غیر داستان، چه به نظم باشد و چه به نثر، چه در قالب کتاب ارائه شود و چه به صورت مجله، «ادبیات کودکان» گفته می شود. (همان ص ۱۱ به نقل از نعمت عماد خراسانی ص ۱۵)

- در فرهنگ روانشناسی و آموزش و پرورش، ادبیات کودکان به مجموعه آثار یا نوشته هایی - کتابها و مقالات - گفته می شود که به وسیله نویسندگان متخصص، برای مطالعه آزاد کودکان تهیه می شود و در همه آنها ذوق و سطح رشد و نضج کودکان رعایت می گردد. (همان ص ۱۲ به نقل از شعاری نژاد ص ۳۴)

- ادبیات کودک و نوجوان، عبارتست از تلاشی هنرمندانه در قالب کلام، برای هدایت کودک به سوی رشد، با زبان و شیوه ای مناسب و درخور فهم او (همان ص ۱۳)

۱-۲) ادبیات کودکان - تاریخچه

برخی پیدایش ادبیات کودکان در جهان را به اواخر قرن ۱۷ و ۱۸ زمانی که شارل پرو و بعد برادران گریم به جمع آوری افسانه عامیانه پرداختند مرتبط می دانند. و بسیاری معتقدند در قرن ۱۹ با کتابهای هانس کریستین آندرسن، ادبیات کودک پایه گذاری شد. بسیاری معتقدند تاریخ معینی ندارد و از قدیم پدران و مادران به فکر برقراری ارتباط با کودکان بودند و مادران بالالایی شروع کردند و ادبیات کودک با آمدن اولین کودک آمده است.

البته قدیمی ها بیشتر پند و اندرز و گفتار مسائل را به روش مستقیم می پسندیدند.

از آثار دوران پیش از اسلام اندرزنامه و آثار امیران است مانند اندرزنامه کسری انوشیروان به پسرش هرمز و نیز کارنامه اردشیر بابکان و آثار عمومی مثل پنجه تنتره که همان کلیله و دمنه است و در دوران پس از اسلام، قصه های تخیلی، تاریخی، ملی، قرآنی، عرفانی و اخلاقی است که همه نوع مخاطب را جذب خود کرده است. (رحماندوست صص ۹۵-۹۴)

ترانه ها را باید از نخستین گونه های ادبیات کودکان، در ادبیات عامیانه به شمار آورد.

لالایی ها، ترانه های نوازش ، بازی، نیایش و ترانه ، متلها همه شکل های گوناگونی از ترانه هستند.

این گونه های ادبی، دیرینگی شعر و ادبیات منظوم را در سنجش با نثر یا ادبیات منثور در تاریخ

ادبیات کودکان نشان می دهد، در حقیقت ریشه های شعر کودک امروز، بسیار ژرف تر از

نثر است، پس از این گونه های منظوم، افسانه ها، که در کهن ترین روایت ها، منظوم بوده اند، قرار

می گیرند. افسانه هایی چون درخت آسوریک پیش از آن که به شکل نوشتار در آیند شکلی

شفاهی داشته اند. توانمندی های بیشتر نظم، سبب دیرینگی آن در سنجش با نثر است. انتقال سینه

به سینه کلام موزون، دقیق تر است، به ویژه اگر این ادبیات، ریشه اسطوره ای داشته باشد.

کلام موزون و آهنگین برای مخاطبان. به ویژه کودکان کشش بیشتری دارد. بیان

احساسی تر کلام موزون نیز با روح کودک سازگارتر است، چنین ویژگی هایی سبب شد تا گونه

های منظوم پیش از گونه های منثور پدید آیند.

تاریخ ادبیات کودکان با ترکیب واژه، آهنگ و آفرینش لالایی ها و ترانه ها آغاز می

شود. محمد تقی بهار درباره گونه های موزون در دوران ساسانی می نویسد:

«در ایران دوران ساسانی ، گویا سه گونه شعر- سرود، داستان و ترانه... رواج داشته

است.» (محمدی، قاینی ج ۱)

در پیدایش ادبیات نو کودکان ایران، دو گروه از عوامل مؤثر بودند: عوامل عام همچون

دگرگونی فرهنگ و ادب فارسی که بنیان های پیدایش و رشد ادبیات کودکان ایران را پدید

آوردند.

عوامل ویژه نیز در بالندگی نهال ادبیات کودکان در ایران نقش ارزشمندی داشتند: گذر از فرهنگ کهنه مکتب خانه ای به فرهنگ نو و رشد دیدگاههای نو آموزش و پرورش، باز شدن آموزشگاه های جدید و باسواد شدن شمار بیشتری از کودکان، پایه گذاری چاپخانه هایی چون دارالفنون و انتشار نخستین کتابهای آموزشی و اخلاقی، نمونه هایی از این دست به شمار می آیند. (همان ص ۱۵۹)

نخستین آثار ادبیات نو کودکان در ایران به شعر سروده شده است. زیرا در جامعه ای با سنت های شفاهی، شعر به سبب آهنگ و نظم ویژه اش نه تنها ریشه دارتر، بلکه ماندگارتر و فراگیرتر است و توجه و دل بستگی کودک را بیشتر برمی انگیزد.

شعر کودک در ایران پیش از آنکه از دیوان رسمی شاعران سر بر آورد، از دل ترانه های عامیانه برخاسته است. به گفته محمود کیانوش، برای شاعر کودک، شعر عامیانه چشمه فیاض دیگری بود که آنها را تا حدودی بی نیاز می کرد. کودکان، ترانه ها، لالایی ها، ملها و بازیها را از پدرها و مادرها و پدر بزرگ ها و مادر بزرگ ها می آموختند و در بازیها و آوازه ایشان به کار می گرفتند، وزن این گونه اشعار عامیانه وزن هجایی است که گاه به وزن عروضی نزدیک می شود، اما در خواندن آنها، کلمات، ارزش صوت های خود را ثابت نگه نمی دارند. کودکان وزن آنها را از راه گوش می گیرند و به همین سبب می توان آنها را شعر سمعی خواند. (همان ص ۵۲۳)

بر پایه اسناد تاریخی، محمود خان ملک الشعرا صبا، نخستین سراینده شعرهای کودکان در دوران نوگرایی در ایران است. این گروه از شعرهای محمود خان که درونمایه و قالبی همسان

با ترانه های عامیانه دارند، نخستین سرودهای کودکانه ای به شمار می آیند که پدید آورنده ای مشخص دارند. (همان ج ۴ صص ۵۳۷-۵۳۶)

ایرج میرزا را باید یکی از معماران ادبیات نو کودکان ایران دانست. زیرا آگاهانه برای کودکان شعر سروده است. او بر آن شد که برای کودکان شعر بگوید، و از این راه به آموزش و پرورش آن ها بپردازد. ایرج در سروده هایش از نابرابری و بیدادگری های اجتماعی سخن می گوید. شعر کودک با سروده قلب مادر این شاعر که در کتابهای درسی نیز به چاپ رسیده و در دوره مشروطیت، ساده، گویا و همه فهم است. شعرهای او نه تنها احترام به بزرگان و پدر و مادر، بلکه میهن پرستی، راستگویی و پاکدامنی را به کودکان می آموزند. (همان ج ۴ ص ۵۳۹)

بخشی از شعرهای ایرج که بیشتر درونمایه اندرزی دارند، در قالب گفت و گو با کودکان سروده شده اند. این آثار در دوره ای پدید آمده اند که جنبش گسترش آموزشگاههای نو، برای نگارش کتابهای درسی به مواد خواندنی نیاز داشت. شعر شوق درس خواندن از جمله شعرهایی است که به این نیاز آموزشی کودکان پاسخ می دهد. (همان ج ۴ ص ۵۴۰)

در آغاز دوره قاجار، دو کتاب مثنوی الاطفال و الفبای مصور برای بچه ها تألیف شد. در دوران مشروطه، ساده نویسی مورد توجه قرار گرفت. اشعار شعرائی چون نسیم شمال، عارف و عشقی که هر چند مخصوص بچه ها نبود اما به دلیل سادگی کودکان را جذب کرد و بعضی شاعران نظیر ایرج و نسیم شمال برای بچه ها شعر گفتند و قصه نوشتند.

علامه دهخدا نه تنها در انقلابی که در نثر فارسی رخ داد، تأثیرگذار بود، بلکه نمی توان نقش او را در تحول شعر پس از مشروطیت، به ویژه شعر کودک در ایران نادیده گرفت. او در